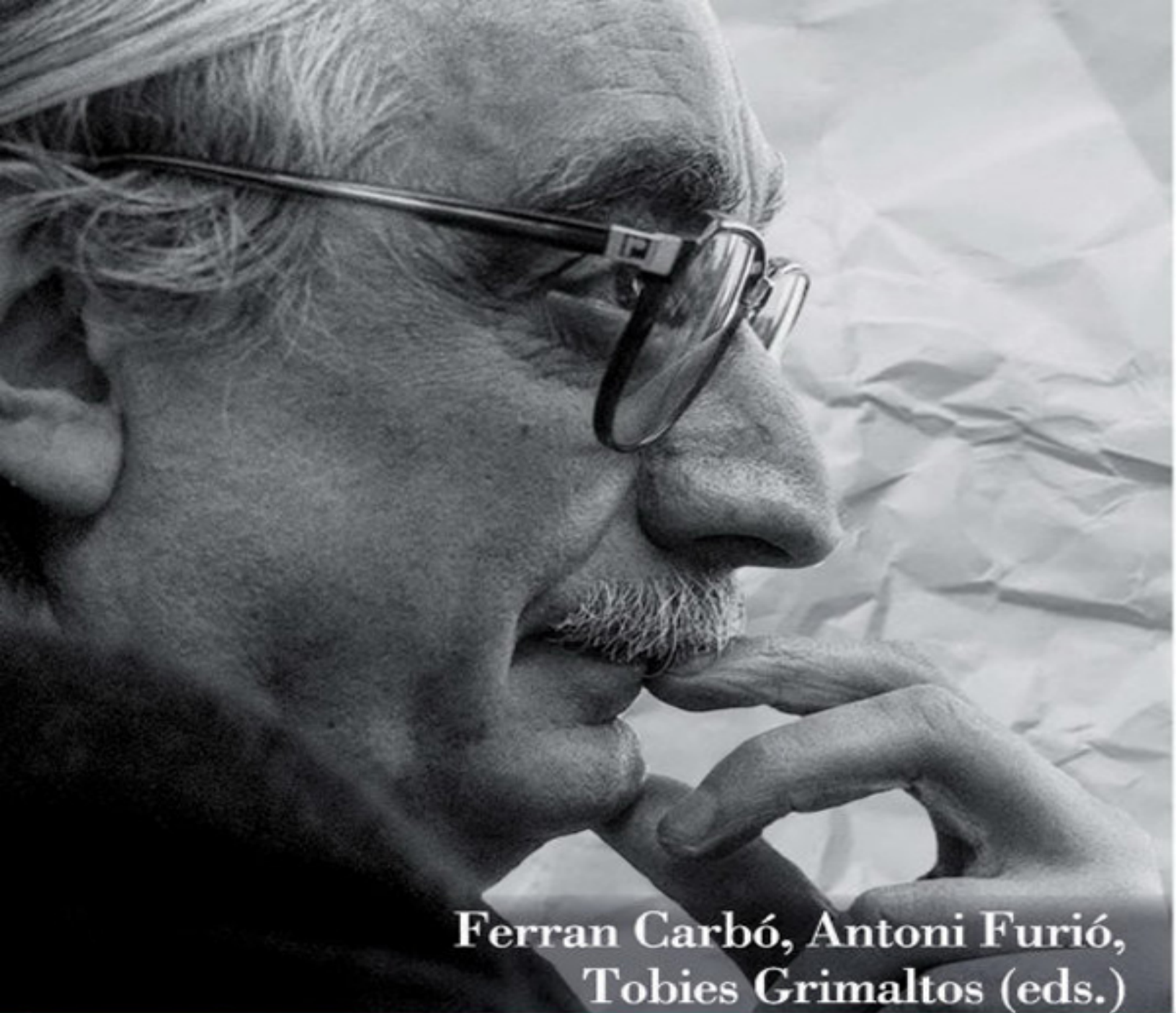

Ferran Carbó, Antoni Furió,
Tobies Grimaltos (eds.)

Una posteritat de paper

Simposi Internacional Joan Fuster

P U V
UNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

Una posteritat de paper

Simposi Internacional Joan Fuster

(Centenari del naixement, 1922-2022)

Ferran Carbó, Antoni Furió,
Tobies Grimaltos (eds.)

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Director de la col·lecció
FERRAN CARBÓ
(coordinador de la Càtedra Joan Fuster)

COMITÈ ASSESSOR I ORGANITZADOR (Universitat de València): Ferran Carbó, Antoni Furió, Tobies Grimaltos, Francesc Pérez i Moragón, Manuel Pérez Saldanya i Vicent Simbor.

COMITÈ CIENTÍFIC: Dolors Bramon (Universitat de Barcelona), Neus Campillo (Universitat de València), Brad Epps (University of Cambridge), Louise Johnson (University of Sheffield), Josep Massot i Muntaner † (Institut d'Estudis Catalans), Claus D. Pusch (Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg im Breisgau) i Patrizio Rigobon (Università Ca' Foscari, Venezia).

Aquest volum ha comptat amb la col·laboració de
l'INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOGIA VALENCIANA

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Del text: els autors, 2022
© De la fotografia (coberta): Andrés Castillo Valero (1987)
© Del muntatge fotogràfic (coberta): Isabel Parra

© De la present edició:
Universitat de València, 2022
www.uv.es/publicacions
publicacions@uv.es

Coordinació editorial: Maite Simón
Disseny de l'interior: Inmaculada Mesa
Maquetació interior i disseny de la coberta: Celso Hernández de la Figuera
Correcció: Enric Izquierdo

ISBN: 978-84-1118-075-7 (paper)
ISBN: 978-84-1118-076-4 (ePub)
ISBN: 978-84-1118-077-1 (PDF)

Edició digital

La meva posteritat serà de paper.

JOAN FUSTER

Índex

Presentació

I. DES DE LA FILOLOGIA

VERONICA ORAZI

Per a una mise en abyme de la recepció fusteriana. Cap al cànon europeu

CARME GREGORI SOLDEVILA

La construcció de l'escriptor: professionalització, reescriptura i actitud literària

ROGER FRIEDLEIN

Fragments d'una teoria literària: Joan Fuster i els conceptes d'època a Literatura catalana contemporània

SALVADOR ORTELLS MIRALLES

Joan Fuster i la «cultura de masses»

JORDI JULIÀ

Joan Fuster, corresponsal de l'exili català

DANIEL P. GRAU

Filmat per al silenci: la recepció i les repercussions d'Esta es mi tierra: «El País Valenciano de Joan Fuster»

PERE ROSSELLÓ BOVER

Joan Fuster i els projectes literaris mallorquins durant la postguerra (1949-1962)

II. DES DE LA HISTÒRIA

JOAN RAMON RESINA

Fuster entre els historiadors

PEDRO RUIZ TORRES

Els usos de la història en Nosaltres, els valencians

RAMÓN VILLARES

Joan Fuster y la cultura gallega. Conexiones y divergencias

TERESA MUÑOZ LLORET

A. C., una aventura editorial de Joan Fuster

JOSEP M. FRADERA

Nord i sud al nacionalisme pancatalà de Joan Fuster

FERRAN ARCHILÉS

Malgré lui. Joan Fuster i les paradoxes del nacionalisme

III. DES DE LA FILOSOFIA

JOAN VERGÉS GIFRA

Nosaltres, els Vicens Vives, Ferrater Mora i Fuster

SERGI ROSELL

Conviccions sense fanatisme. Diàleg amb Joan Fuster

ORIOL PONSATÍ-MURLÀ

Continuïtats i discontinuïtats en Nosaltres, els valencians

Presentació

Joan Fuster (1922-1992) és l'assagista i intel·lectual valencià més rellevant de l'època contemporània i un dels principals escriptors en llengua catalana. La seua extensa producció, la qual va començar a publicar-se a partir del 1944 i es va desenvolupar durant més de quatre dècades, abraça una seixantena de llibres de diferents temàtiques; a l'entorn de 4.000 articles i col·laboracions periodístiques a la premsa diària, a setmanaris, a revistes mensuals i també a anuaris; un centenar d'edicions, de presentacions i de pròlegs; diverses traduccions, milers de cartes amb corresponents de tot arreu i sobre diversos aspectes tant personals com culturals; moltíssimes fitxes de treball... Aquesta immensa obra escrita és també intensa, apassionant, variada i alhora híbrida pels contorns no sempre precisos en intentar catalogar-la o classificar-la. Fuster, culte, erudit, lúcid, crític, escèptic, irònic, incisiu, provocador... ha estat un punt de referència permanent, una personalitat d'època, una figura imprescindible.

Amb motiu de la commemoració enguany del centenari del seu naixement (i coincidint també amb els trenta anys de la seua mort o els seixanta anys de la primera edició del seu llibre *Nosaltres, els valencians*), la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València ha organitzat (entre el 28 de febrer i el 2 de març de 2022) un simposi internacional dedicat a l'estudi de la seua producció, a les tres facultats universitàries on es fa la docència i la recerca en les àrees més vinculables al seu pensament i a l'obra escrita (la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació; la Facultat de

Geografia i Història, i la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació). L'apropament i l'aprofundiment s'ha fet, per tant, des de la filologia, per la seua creació literària, l'assaig i els estudis d'història de la literatura i d'història social de la llengua; des de la història, pels seus treballs d'història social, política i cultural, els assaigs i les obres de reflexió sobre aspectes històrics en diferents èpoques, i també els seus textos sobre l'art; i des de la filosofia, pel seu pensament, per les meditacions sobre filòsofs i per les consideracions sobre estètica o també els escrits sociopolítics.

Els setze capítols que configuren aquest llibre han estat elaborats per especialistes a partir de l'ampliació dels treballs presentats i del debat motivat durant el simposi, i són noves mirades, lectures i aportacions que aprofundeixen en l'estudi de l'autor nascut a Sueca i sobretot del llegat que ens va deixar en el conjunt del seu «paper» escrit, mitjançant el qual sempre va intentar, com ell mateix va indicar al pròleg de *Causar-se d'esperar*, «obtenir de nosaltres mateixos un esforç de comprensió envers els homes, envers les coses, envers els fets, envers els temps. I aquesta ha de ser, necessàriament, una operació perpètua, reiterativa, insaciable.»

CÀTEDRA JOAN FUSTER

I. DES DE LA FILOLOGIA

Per a una mise en abyme de la recepció fusteriana. Cap al cànon europeu

Veronica Orazi
Università degli Studi di Torino

1. PREMISSA

Quina pot ser l'aportació d'una estrangera al coneixement i la investigació d'una figura com Joan Fuster i la seva producció, en comparació amb l'aportació d'experts nacionals, profunds coneixedors de l'home i de l'autor (escriptor, assagista, intel·lectual de primera categoria), del seu compromís amb la societat valenciana i els Països Catalans del seu temps i del futur, gràcies a la seva obra vasta i rica, i al seu paper d'intel·lectual supranacional?

Potser l'aportació d'un observador extern –com a lector i després com a estudiós– pot consistir precisament en això: contribuir a reconèixer el lloc que correspon a Joan Fuster i a la seva obra més enllà del seu àmbit lingüísticocultural, sinó més aviat en el cànon europeu.

Com qualsevol «lector extern» a la cultura –en el sentit més ampli de la paraula– d'aquest autor prolífic, m'hi hauré d'apropar mitjançant una aproximació progressiva, articulada en nivells diferents, que consistirà, en primer lloc, en l'aproximació al seu món i al seu àmbit de pertinença, amb el seu patrimoni lingüísticocultural, que en aquesta circumstància s'identifica amb el País Valencià del segle xx,

però que, sense dubte, es projecta cap a horitzons més amplis, cap als Països Catalans i més enllà. Successivament, mitjançant una aproximació al temps concret i als llocs d'origen d'aquesta figura, al context peculiar en què neix i desenvolupa la seva trajectòria vital i intel·lectual. Finalment, mitjançant l'aproximació a l'home, a l'escriptor i als seus textos.

Aquest coneixement gradualment i progressivament aprofundit es bifurca, ja que afectarà, d'una banda, la dimensió del lector, la primera i la més immediata, que constitueix l'aproximació inicial a l'escriptor i la seva producció; d'altra banda, la dimensió de l'estudiós que investiga la seva figura, el pensament, els temes, l'estètica, el compromís i la seva reflexió sobre la literatura i la societat del seu context (el valencià i el dels Països Catalans), però també la seva projecció sobre altres cultures, en la seva època i en temps futurs; en concret, la seva recepció nacional i supranacional.

Si l'objectiu és reconèixer el lloc que correspon a Joan Fuster dins del cànon de la literatura europea, caldrà reflexionar sobre les estratègies culturals que s'han d'implementar per difondre'n el coneixement i posar en relleu els aspectes que permeten formular una afirmació semblant, com ara la significació, la lucidesa i la vastitud del seu pensament i de la seva producció, que transcendeixen el context d'origen.

Per seguir desenvolupant i consolidar aquesta operació, cal tenir en compte un factor determinant, que es concreta en elements relacionats i interconnexions indestruïbles.

L'element clau és, evidentment, el destinatari de la recepció, que pot ser un lector «comú» (un lector curiós) o un lector especialitzat (un estudiós). En ambdós casos, caldrà considerar l'àmbit de pertinença d'aquest lector, que pot ser nacional, pertanyent doncs a la cultura de l'autor, o supranacional i per tant pertanyent a un àmbit lingüísticocultural diferent.

Partint només d'aquestes reflexions, les combinacions possibles es multipliquen i les estratègies de promoció hauran de tenir en compte les tipologies diferents de receptor: lector comú nacional i lector comú supranacional, lector especialitzat nacional i lector especialitzat supranacional.

Les consideracions següents pretenen precisament reflexionar sobre quines poden ser les estratègies culturals per a afavorir i consolidar la difusió i promoció de la figura de Joan Fuster i la seva obra, amb l'objectiu d'aconseguir el reconeixement del seu lloc en aquell cànon europeu al qual he fet referència.

2. LES RAONS D'UN TÍTOL

Com és sabut, l'expressió *mise en abyme* va ser encunyada per André Gide per indicar una pràctica antiga, és a dir, la visió en profunditat; una tècnica narrativa que consisteix a inserir en la història la seva síntesi reduplicada, en una estructura iterativa que pot repetir-se indefinidament.

Tanmateix, el concepte és molt més ampli i implica àmbits molt diferents: com els efectes refractius recursius produïts pels miralls renaixentistes o com quan en l'heràldica la representació d'un escut conté, al seu torn, un altre escut o com en el cas de les caixes xineses o les nines russes.

En l'art occidental (en pintura, fotografia, cinema), l'expressió indica el mecanisme figuratiu de la recursivitat, una tècnica en què una imatge conté una petita còpia d'ella mateixa, repetint la seqüència aparentment a l'infinit. En definitiva, es tracta d'un discurs metafiguratiu, també conegut com a *efecte Droste*, amb referència a la il·lustració de Jan Misset que des de 1904 apareix a les caixes de cacau de la coneguda marca holandesa: a la imatge, una

infermera sosté una safata sobre la qual hi ha un paquet de cacau Droste, on apareix una infermera que sosté una safata sobre la qual hi ha un paquet de cacau Droste, on apareix... i així indefinidament, si l'ull pogués anar més enllà.

En literatura, el concepte es refereix al procediment de reduplicació mirall, que es pot situar dins dels fenòmens metatextuals i de la reflexivitat literària. Un exemple paradigmàtic d'això és l'escena de *Hamlet* en què es representa l'assassinat del rei (teatre dins del teatre, metateatre). L'*abyme* -l'abisme- apareix aleshores com un model-seqüència que reproduïx la història a escala reduïda (Marchese 1991: 203). Per tant, la *mise en abyme* indica un tipus peculiar d'«història dins de la història», en què s'utilitza la «història contada» (nivell baix) per sintetitzar i recordar els aspectes clau de la història que la conté (nivell alt).

L'expressió, com és sabut, és utilitzada també pel desconstruccionisme i la crítica desconstruccionista com a paradigma de la naturalesa intertextual del llenguatge, per indicar que el llenguatge sempre fa referència a un altre llenguatge, que al seu torn es refereix a un altre llenguatge.

Però també és possible tenir una experiència directa de *mise en abyme*, quan ens mirem en un mirall que es reflecteix en un altre mirall, produint una seqüència aparentment ininterrompuda de reflexos de la mateixa imatge.

Així, els aspectes clau d'aquest concepte força complex es poden identificar en la transmissió iterable sense límits d'un mateix element, aconseguida mitjançant una mena de reverberació en escala, que produeix una representació repetitiva i activa un mecanisme que, al mateix temps, produeix un efecte de reforçament però també de síntesi (Berta 2006).

Des del punt de vista de la recepció, podríem utilitzar aquesta expressió i el concepte al qual es refereix per

descriure possibles estratègies i mecanismes de promoció i difusió d'un autor i la seva obra, tant en el context d'origen com en contextos lingüísticoculturals diferents, mirant com a objectiu el cànon literari europeu.

3. EL CÀNON EUROPEU

La inclusió d'un autor com Joan Fuster en el cànon europeu es pot definir com un objectiu; potser com a l'«objectiu». De fet, l'actual Europa plural està formada per aquelles veus, per aquells autors i obres d'abast supranacional, reconeguts com a representatius d'un context diversificat que, tanmateix, tenen un denominador comú, identificable amb aquell esperit, amb aquell alè «europeu» i amb aquella capacitat de visió, que els projecten més enllà de la seva pròpia cultura, llengua, terra i època. No obstant això, els autors que apareixen i apareixeran en el cànon europeu, un conjunt en constant evolució com els temps i les cultures dels quals representa la síntesi, un «tot» variat i canviant, aquestes figures -com deia-aporten un valor afegit fonamental: són veus supranacionals que, tot i així, mantenen un to propi, reflex de la dimensió original que constitueix el seu component peculiar, juntament amb una subjectivitat forta i cada cop única, que transcendeix poderosament el perímetre de l'esfera d'origen per projectar-se en una dimensió més àmplia, en aquest cas, europea.

Bàsicament, és com si el cànon literari europeu, constantment actualitzat, enriquit i desenvolupat com el context plural del qual és expressió, fos un mosaic: el conjunt retorna una imatge composta per juxtaposició de cada peça, cadascuna de les quals és única; cap no és igual que l'altra i cadascuna és insubstituïble; i, tanmateix, cadascuna contribueix a compondre el resultat final, totes són essencials en la seva singularitat, no hi pot faltar cap ni

una si es vol aconseguir la imatge global. Amb el seu enclavament irrepetible, totes les peces contribueixen a la composició d'aquest dispositiu plural, que representa la dimensió global i sistèmica, la multiplicitat de dimensions específiques però necessàriament convergents en la macrodimensió que sintetitza i reforça el sentit i la peculiaritat de cadascuna d'elles.

El mateix passa amb el cànon europeu: els escriptors i les obres que el conformen expressen individualitats fortament subjectives, amb una visió més penetrant, una veu més vigorosa i sempre única, ben col·locades en aquella literatura europea en constant desenvolupament, que també creix a través de l'evolució progressiva d'aquest mateix cànon, el qual representa les arrels del passat, el present i la projecció futura d'una multicultura, les trames internes i el perímetre exterior de la qual s'aniran formant en un procés imparable, reflex d'una Europa canviant.

Joan Fuster és, sense dubte, una d'aquestes personalitats fortament subjectives, amb una visió més penetrant, una veu més vigorosa i sempre única que, juntament amb altres autors, constitueix i representa aquesta Europa a través del seu cànon literari *in progress*.

Llavors, per què no titular aquestes reflexions «Joan Fuster i el cànon europeu»? A què al·ludeix la referència del títol a la *mise en abyme*? Com pot donar suport aquest concepte a la reflexió sobre el lloc que pertoca a Joan Fuster en el cànon europeu?

En l'expressió *mise en abyme*, amb tot el que significa en els diferents àmbits d'aplicació, el concepte clau al qual referir-se per reflexionar sobre el tema em va semblar el que fa referència a la serialitat iterativa i ininterrompuda d'un mateix element, que potencialment es repeteix a l'infinit, obrint perspectives il·limitades, cap a dins – mitjançant l'abismament – i alhora cap a l'exterior a través de la projecció externa; quelcom que engloba i alhora reflecteix la seva pròpia multiplicació en sèrie. En el cas de

la recepció d'un autor i la seva obra, em va semblar que aquesta imatge, aquest concepte podia restituir el sentit d'una operació complexa i necessàriament diversificada, com és la promoció i difusió d'un escriptor i la seva producció en el context nacional i supranacional, fins al punt d'identificar-se amb aquell cànon europeu de què parlava.

3.1 *Possibles estratègies*

El propòsit és entendre com la imatge i el concepte de *mise en abyme* poden facilitar la identificació de les estratègies culturals més efectives per aconseguir aquest objectiu, determinar-ne la planificació, definir-ne els mecanismes d'implementació mitjançant la idea de meta-recepció potencialment il·limitada. Això es pot realitzar almenys segons dues línies paral·leles: d'una banda, la transmissió de l'obra de l'autor a un públic cada cop més ampli; de l'altra banda, la difusió de la crítica de l'autor cap a un públic cada cop més ampli d'estudiosos.

Es tractarà, doncs, d'apuntar al cànon reforçant la recepció de l'autor i la seva obra amb la consciència que cal diversificar-ne les estratègies de difusió per aconseguir la màxima eficàcia en contextos i per a destinataris diferents, nacionals i supranacionals, comuns i especialitzats, categories que, com s'ha dit, s'hibriden i es multipliquen (receptor/context nacional comú i receptor/context nacional especialitzat, receptor/context supranacional comú i receptor/context supranacional especialitzat).

Per fer-ho, però, cal que l'escriptor i la seva producció siguin accessibles a aquests diferents tipus de destinataris. I aquí entra en joc un altre factor que implica una circumstància més i que connota d'una manera encara diferent algunes de les categories de receptors indicades (nacionals, supranacionals, comuns, especialitzats), és a dir, la competència lingüística.

Per descomptat, la condició privilegiada és la de qui coneix la llengua de l'autor i en pot llegir l'obra en versió original, tant si es tracta d'un parlant nadiu com d'un lector que domina la llengua de l'escriptor per les raons més variades (condició que es produeix o no, de manera diferent i en proporcions diferents segons la llengua a què ens referim). Aquesta situació que he definit com a «privilegiada» inclou també el lector especialitzat, o sigui, l'estudiós de l'àmbit lingüísticocultural al qual pertany l'autor.

Després hi ha la dimensió del lector que no coneix la llengua de l'autor (o no la coneix prou) i no pot llegir-ne els textos en versió original. En aquesta circumstància, el perímetre de la qual varia d'una llengua a una altra, el paper que juga la promoció de la traducció esdevé central. És innegable, doncs, que traduir –i traduir cada cop més– representa una fase essencial per a difondre el coneixement d'un escriptor i la seva producció i arribar a situar ambdós en aquell cànon europeu del qual encara falten massa figures i massa obres del context lingüísticocultural dels Països Catalans. La possibilitat de recepció mitjançant la traducció, per tant, és un requisit indispensable per assolir l'objectiu.

3.2 El context nacional i el context supranacional

En un *context nacional*, la promoció es persegueix a través de la planificació d'estratègies específiques, que tenen en compte un primer factor, és a dir, un cop més, per atraure i fidelitzar els diferents tipus de receptors, cal activar diferents mecanismes promocionals: hi ha, de fet, el lector comú i potser encara inexpert, que s'apropa a un escriptor encara desconegut per a ell, impulsat per la curiositat; després hi ha el lector que n'està mínimament o parcialment informat però sense aquelles bases de coneixement que el farien no un expert sinó almenys un

receptor ja conscient de l'objecte de lectura; o bé hi ha el lector informat, fins i tot especialitzat, gràcies al seu propi bagatge cultural o a la seva evolució de lector curiós que, després d'un primer contacte amb l'autor, en «segueix les pistes», continua llegint-lo i aprofundint el seu coneixement.

Aquestes estratègies específiques de promoció poden ser, per exemple, de caràcter (in)formatiu: l'organització d'actes com ara presentacions d'inèdits i reedicions, taules rodones, entrevistes i converses obertes al públic, iniciatives culturals vinculades amb la promoció de la lectura i del llibre (en els diferents formats disponibles actualment: paper, electrònic, multimèdia, etc.); o la difusió i consolidació de la presència de l'autor i la seva obra en els contextos educatius, des de l'institut fins a la universitat, que s'han de dur a terme amb diferents mètodes i materials, adequats a cada ocasió i situació.

O també poden ser estratègies promocionals de caràcter editorial: com ara la difusió d'un nombre creixent d'obres, cada cop més disponibles mitjançant la publicació de textos inèdits i les reedicions de textos esgotats; o a través de l'actualització dels paratextos (introduccions, notes, postfaccions, etc.); o bé, gràcies a la publicació de ressenyes i articles a la premsa periòdica, utilitzant tots els formats i canals disponibles (paper, electrònic, internet i les xarxes socials).

Al meu entendre, un mètode de difusió especialment eficaç el representa la publicació d'articles en els suplementos culturals dels diaris, que poden atreure i fidelitzar tant el lector comú com el lector especialitzat (pensem, per citar un cas italià, en el suplement dominical del *Sole24Ore*, un diari econòmic que fa anys que publica un suplement dedicat a presentar i ressenyar les novetats editorials). Un exemple d'aquest tipus és l'article recent de Salvador Ortells Miralles, director de l'Espai Joan Fuster de Sueca, publicat a *El País Barcelona*, en la secció Quadern 4, el 16 de gener de 2022.

L'article és paradigmàtic en vista de la promoció dirigida al lector comú i, al mateix temps, pica l'ullet al lector especialitzat, per la seva estructura estratègica: s'obre amb un perfil molt concís i efectiu de Joan Fuster, com a intel·lectual i com a autor, i subratlla la visió global de tota la seva producció; després, fa referència a algunes obres especialment significatives, tant per al lector inexpert com per al lector expert. En aquesta panoràmica, densa i alhora significativa, s'emfasitza la centralitat de l'assaig però també dels altres gèneres conreats per l'escriptor, recordats en termes generals o exemplificats mitjançant la citació d'una obra concreta (com en el cas dels dietaris o els aforismes).

[PAISM_10: EL PAÍS BARCELONA-QUADERN-FORM LITPLES «QUADRA-0081» QUADERN CAT «I [...] 16/01/22] Author: FRODO Date: 16/01/22 Time: 00:46

4 QUADERN 16/01/2022

REPORTATGE

Quan 60 llibres són una sola peça

Antidogmatisme i racionalisme marquen l'obra de Fuster, amb títols cabdals

Salvador Ortells Miralles

Una frase de *Les originalitats*, el primer assaig que va escriure Joan Fuster, a inicis dels anys cinquanta, diu: "Un home, en tota la seva vida literària, la seva obra". L'afirmació, tan sentenciosa com un aforisme, semblava destinada a predir, anys a venir, una de les pedres de tot de l'escriptura fusteriana: la dicotomia que, sovint, s'ha establert entre el Fuster que assolí una gran projecció cívica amb els escrits polítics i el que es dedicà a l'assaig especulatiu o a la crítica cultural.

La contradicció, però, s'esvaeix a la llum dels principals eixos transversals que recorren la seva obra. D'una banda, l'examen de consciència que s'autoimposa abans d'escriure sobre qualsevol tema i que li impedeix d'adoptar posicions dogmàtiques. De l'altra, l'orientació racionalista del seu pensament i una consciència ben aguda de les originalitats: la seua i la dels altres.

De la confluència d'aquelles premisses i de l'afany de transformar la realitat a través de l'escriptura, Fuster extrau —en paraules de Josep Llobera— l'"imperatiu ètic" que inspirà la seua concepció de la cultura. Així, una visió global dels seus textos evidencia que no hi ha solució de continuïtat, posem per cas, entre *Nosaltres, els valencians* (1962) i *Diccionari per a ociosos* (1964), per mencionar dos exemples aparentment situats als extrems oposats de l'espectre. Només aparentment.

Tot i que Fuster fou reconegut principalment com a assagista, conreà diversos gèneres literaris: la poesia, l'aforisme, el dietarisme, l'artículisme periodístic, la traducció, la historiografia... Una diversitat formal que es reflecteix en l'ample ventall temàtic dels seus escrits: la memòria del

multitud de resonàncies en la seua obra. Aquest llibre conté dos reculls. Aquests finals i *Proposicions des-honestes*, ambdós similars en els temes i la intenció, i a més, hàbilment harmonitzats pel títol del nou volum. L'assagista cisella els aforismes amb una rotunditat sentenciosa —apodíctica, si cal dir-ho en termes tècnics— que no admet escales de grisos, però que, paradoxalment, incita a la refutació o a l'aprovació, mai a la indiferència.

En l'època actual de les xarxes socials, s'ha equiparat l'aforisme al tuit per la brevetat formal, però l'analogia fa signa si s'obvia el procés previ de decantació estilística i la minuciosa elecció del mot just, no com a sibarisme estilístic o pirotecnia verbal, sinó com a condició inexcusable per a fondre fons i forma en una entitat indestruïble, a l'estil dels moralistes francesos en què s'inspirà Fuster per a dissecar la condició humana.

El descrèdit de la realitat. I encara hi ha *El descrèdit de la realitat* (1955), un assaig aménissim que reflexiona sobre qüestions artístiques i culturals: una carta de presentació immillorable per a qui en descobreix la faceta de crític artístic. Per bé que construeix sobre "fragments de meditació" —parafraçant el catedràtic d'Estètica Romà de la Cal·le—, l'assaig té un fil conductor històric que reforça la seua unitat a l'entorn d'un objectiu: analitzar la continuïtat i les reaccions de les tendències artístiques de la pintura occidental, sota la clau de les relacions de l'artista amb la realitat des del Renaixement fins a les avantguardes, passant pel barroc, la Il·lustració i el romanticisme, i els realismes del XIX. Estretament relacionat amb aquest assaig —pel context històric i per la temàtica— cal citar *Les originalitats*, un assaig en què teoritzava sobre la recerca individual de la singularitat personal i expressiva dels creadors artístics i literaris.

Diari 1952-1960. Fora totalment inuit d'assagisme oblidat al moment de la

Fuster era un notable grafoman, com constaten papers, esborranys i cartes a l'Espai de Sueca. El fruit, més de 60 llibres, alguns de cabdals (a la dreta, primeres edicions). MÓNICA TORRES

NOSALTRES, ELS VALENCIANS
Joan Fuster

diccionari per a ociosos
Joan Fuster

EL DESCRÉDIT DE LA REALITAT
Joan Fuster

nombreus treballs sobre la realitat històrica, social i cultural de l'àmbit català —amb una dedicació apassionada al País Valencià—, hi trobem comentaris i apunts morals referits a la vida quotidiana i reflexions sobre política, literatura, filosofia i art, que demostren la capacitat analítica del seu pensament.

Nosaltres, els valencians. No obstant això, l'èxit aclaparador de *Nosaltres, els valencians* ha propiciat la identificació quasi exclusiva i exclouent de l'autor amb aquesta obra, com un arbre imponent que obstrueix la visió completa del bosc. La redacció d'aquest assaig interpretatiu sobre els avatars del País Valencià, des de la creació del regne per Jaume I fins a la Segona República, ha esdevingut peça ben útil perquè generacions de valencians reflexionaren (i reflexionen) sobre la seua identitat nacional a partir d'una nova manera d'entendre els fets històrics. És inqüestionable el ressò merescut pel seu treball, des de la perspectiva de la raó cívica i les polítiques de reivindicació, tant des d'una dimensió valenciana com des d'una de major abast, vinculada a l'espai nacional que anomena "Països Catalans".

Diccionari per a ociosos / Consells, proverbis i insolències. En canvi, la bibliografia fusteriana dedicada a la

"qüestió nacional" és bastant inferior al que recull la imatge més tòpica de l'assagista. Si bé és cert que *Nosaltres, els valencians* és el text que Fuster més s'estima respecte a la seua tasca d'anàlisi sobre el país, *Diccionari per a ociosos i Consells, proverbis i insolències* (1968) foren, per a ell, els més representatius de la literatura d'idees que hauria volgut practicar amb més assiduitat.

Prenent com a referència el nombre de reedicions, aquests són tres dels títols amb més projecció. Però si afínem la valoració des del punt de vista literari, destacaria per sobre de la resta *Diccionari per a ociosos*, assaig de títol i estructura manllevats del *Diccionari filosòfic* del seu admirat Voltaire, i que adreçava, irònicament, al mateix públic lector que sol·licitava Bertrand Russell per al seu *Elogi de l'ociositat*.

Compost per escrits d'extensió desigual, el *Diccionari...* fusteria re-

flexiona sobre valors morals, culturals i polítics, sobre l'estrany ofici d'escriptor i, també, sobre objectes d'ús quotidià i fets anecdòtics que són elevats a categoria. Tot plegat, el llibre constitueix una clara mostra dels punts nuclears de l'ideari fusterià: l'escepticisme com a modus vivendi i operandi; l'exemple d'Erasme de Rotterdam com a pretext per a reivindicar la necessitat de preservar la llibertat de l'intel·lectual; el nacionalisme com a mecanisme identitari; el plaig com a frontissa entre la tradició i l'originalitat; la importància de la (re)lectura; i tot un seguit de qüestions que bateguen al ritme del jo que les escriu, que és, al capdavant, l'element en què tot conflueix.

Consells, proverbis i insolències. No menys essencials, en Fuster, són els aforismes de *Consells...*, clau de volta del seu pensament, que projecten

part de valors i actituds característics de Fuster, a l'abast als magnífics *Diari 1952-1960*, *Causar-se d'esperar* (1965) i *Dos quaderns inèdits* (2004), mereixedors de més espai del que ací els dedique. Però també tinc la mateixa sensació d'injustícia en no ocupar-me amb més deteniment del personalíssim *Sugitari* (1985), de les *Notes d'un desficiós* (1980) o de l'incendiari *Ara o mai* (1981), que mostren un Fuster madur, però no envellit, que ha exaltat la seua natural inclinació al sarcasme per a continuar agitant consciències.

I així mateix m'ocorre amb *El País Valencià* (1962), amb *Literatura catalana contemporània* (1972) i amb alguns poemes. Per sort, la Catedra Joan Fuster, de la Universitat de València, té al seu catàleg un diccionari bibliogràfic sobre l'autor que, amb el títol de *Joan Fuster, llibre a llibre* (2015), recull, a mode de guia de lectura, les ressenyes que un equip d'especialistes dedicaren als més de seixanta llibres que va escriure al llarg d'una intensa trajectòria literària, que abasta la segona meitat del segle passat. Es tracta d'elegir, simplement, per on començar a llegir. O a rellegir.

Salvador Ortells Miralles és còccomissari de l'Any Fuster organitzat per la Generalitat Valenciana i director de l'Espace Joan Fuster de Sueca.

Aquest sistema, que he definit paradigmàtic, perquè la seva estructura es pot prendre com a model en l'estratègia de promoció, és especialment efectiu i iterable fins i tot en contextos supranacionals, per la seva capacitat de síntesi, acompanyada de referències a algunes de les (moltes) obres clau de l'autor, a partir de les quals el lector pot començar la seva aproximació personal a Fuster i la seva producció.

La qüestió canvia si la promoció s'adreça al *context supranacional*: en aquest cas, com s'ha dit, s'ha de diversificar l'estratègia, en funció de si ens dirigim a un lector que coneix l'idioma de l'autor i és capaç de llegir-lo en la seva llengua original o a un lector que no la coneix o no la domina prou.

En el primer cas, certament menys freqüent perquè el col·lectiu de lectors supranacionals capaços de llegir una obra en versió original és certament minoritari (encara que en diferents graus segons la llengua a què ens referim), es tractarà de potenciar la difusió exterior de les edicions nacionals, a través dels canals disponibles actualment (distribució tradicional, a través de la xarxa, etc.).

En el segon cas, entra en joc la traducció del text original a la llengua del lector. Ara bé, sabem que la traducció és una pràctica transposicional de tipus «formal», més precisament lingüístic (Genette 1982: XL-XLI, 246-253), la qual, per definició i en principi, no incideix en el missatge, els continguts i les formes de l'hipotext traduït, sinó involuntàriament. De fet, simplificant en extrem, hom podria afirmar que la traducció consisteix en la transposició lingüística d'un text de partida a una llengua i un text d'arribada, mantenint els elements constitutius i accessoris de l'original, amb el major grau d'equivalència possible. La finalitat d'aquesta pràctica transposicional, doncs, és la transmissió de tot el que caracteritza l'hipotext per a tornar-lo intel·ligible per als receptors que desconeixen la llengua en què es va redactar o en tenen un coneixement parcial, que no els permetria entendre completament el seu sentit més profund.

En aquesta visió de la pràctica de la traducció, preval la linealitat del procés: en el concepte de «transposició» es privilegia el significat «etimològic», *traduire*: 'transportar quelcom del punt A al punt B', i de fet, parlem de llengua d'origen i llengua d'arribada. En aquest cas, el significat seria transmetre un contingut a través de la versió a una altra llengua. Per tant, la traducció funcionaria com un vector que parteix d'un punt determinat (l'obra en llengua original) i es dirigeix cap al punt d'arribada (l'obra traduïda a una altra llengua); és a dir, portar un contingut i els seus significats d'un context cultural a un altre, traslladant-lo d'una llengua a una altra.

Tanmateix, si pensem en la traducció des de la perspectiva de l'abismament, de la recepció (més que de la transposició), la imatge i el concepte de *mise en abyme* potser poden ajudar a descriure un altre matís que caracteritza l'experiència del lector (i, abans que ell, del traductor), el qual entra en una obra, penetra en els mecanismes creatius de l'autor a través de la seva recepció;

una fruició en la llengua pròpia en cas que s'ignori la de l'escriptor, gràcies a la lectura del text traduït.

Pot semblar gairebé un sofisme, però és el que fem quan obrim el llibre d'un escriptor traduït a la nostra llengua: entrem al món de l'autor, al món de l'obra, perquè aquest text traduït conté la imatge de l'original, però en una forma lingüísticament adaptada; es tracta d'una obra (l'original) dins de l'obra (la traducció), en la qual la *mise en abyme* s'enriqueix amb una dimensió més complexa, la de l'adaptació lingüística.

En aplicar el concepte de *mise en abyme* a la traducció, la perspectiva canvia: el lector, el receptor², entra en el text, s'hi abisma, i ho pot fer gràcies a l'operació de mediació lingüística realitzada pel receptor¹, pel traductor que, abans que ell, es va abismar en el text per entendre'l i reexpressar-lo en una altra llengua.

En el fons, l'abismament del lector d'una obra traduïda constitueix un segon abismament, un abismament de segon grau, per dirho en paraules de Genette, perquè el primer abismament, en sentit contrari, és el del traductor, que també és un receptor del text, que s'hi abisma per transposar-lo en una altra llengua i permetre que el lector s'hi abismi al seu torn, però seguint una trajectòria inversa. És com si els dos subjectes –el traductor i el lector de la traducció– convergissin, per trobar-se en un punt mitjà; el traductor, el receptor¹, un receptor (altament) especialitzat, s'abisma en el text i el «tradueix», el transporta de la llengua d'origen a la llengua d'arribada; després, el lector comú, el receptor², s'aproxima al text i s'hi abisma gràcies a la versió del traductor. Aquest encontre a mig camí, en un punt constituït pel text traduït, representa un acte essencial de negociació, cultural abans que lingüístic, una de les estratègies a iterar i potenciar per assolir l'objectiu, és a dir, el reconeixement del lloc que li pertoca a un autor determinat dins d'aquell cànon europeu de què parlàvem.

Per tant, les estratègies de foment de l'activitat traductora són realment fonamentals, perquè afavoreixen i concreten l'abismament en la dimensió de l'escriptor i la seva producció a què he fet referència, i que possibiliten al mateix temps una projecció cap a l'exterior, igualment estratègica i imprescindible.

3.3 *Cap a una cartografia de les traduccions*

Per a promoure la traducció d'obres d'un autor, cal crear o (més sovint) actualitzar-ne la cartografia, o sigui, el cens, identificar-ne les llacunes, els buits a cobrir i planificar-ne una estratègia de promoció cap al món editorial supranacional mitjançant el foment de la traducció literària. La fase inicial d'aquest procés passa per la identificació de les obres més adequades tant per rebre en un context cada vegada diferent com per atreure i fidelitzar diferents categories de lectors. Aquest procés s'ha de desenvolupar i intensificar juntament amb els operadors del sector cultural, és a dir, editorial, acadèmic, etc., per tal d'aconseguir la màxima efectivitat gràcies a la seva col·laboració, a l'hora d'actualitzar constantment la selecció d'obres originals a traduir.

Quina és la situació de la traducció de l'obra de Joan Fuster? Certament, l'autor i la seva producció també han cridat l'atenció del món editorial d'altres països i s'han publicat versions d'algunes de les seves obres en diversos idiomes. Tanmateix, en el cas del context italià, per exemple, la situació és molt deficitària: el 1994 l'editorial Pironti va publicar la versió italiana del *Diario per oziosi*, editada per Donatella Siviero i amb una introducció de Costanzo di Girolamo; el 2006 va aparèixer la versió dels *Giudizi finali*, per l'editorial Mobydick, editada per Vicent Simbor i Giorgio Faggin; finalment, la Càtedra Joan Fuster, entre les seves nombroses activitats també participa en la

promoció de la traducció de l'obra de l'autor, per exemple, la versió italiana de *Les originalitats*.

Per descomptat, tot això també implica un esforç de tipus econòmic, per a recaptar els fons necessaris per impulsar aquestes iniciatives editorials de manera coherent i duradora. Les accions de *fundraising*, doncs, tenen un paper central: aquesta també és una estratègia que cal planejar i implementar, tenint en compte el marc econòmic contingent.

4. RECEPCIÓ A TRAVÉS DE LA CRÍTICA

Hi ha, però, una altra dimensió, la de la recepció crítica, de la *mise en abyme* dels resultats científics derivats de les investigacions dels especialistes. Es tracta d'un abismament de caràcter hermenèutic, funcional a la promoció especialitzada de l'autor i la seva obra, per tal de afavorir-ne la inclusió en el cànon europeu, que en aquest cas passa per l'estudi interpretatiu desenvolupat constantment i la difusió del seu coneixement en l'àmbit acadèmic.

4.1 *Per a una difusió bidireccional o retroalimentada*

Segons aquesta perspectiva, els referents són els estudiosos i els estudis de l'àmbit lingüísticocultural al qual pertany l'autor. Aquestes aportacions crítiques i els investigadors que les formulen representen la recepció crítica immediata, allò que irradia des de l'àmbit nacional.

En aquest sector, però, la situació es fa més complexa: si en el cas de la recepció de l'obra d'un autor per part del lector comú es feia referència a la promoció nacional mitjançant el foment de la lectura i a la promoció supranacional mitjançant la traducció, circumstància en què

l'abismament evoluciona segons una línia unidireccional, que implica un nombre creixent de lectors (nacionals en llengua original i supranacionals a través de la traducció), en el cas de la *mise en abyme* crítica, l'abismament és bidireccional perquè es retroalimenta, partint de la dimensió nacional per a projectar-se cap a la dimensió supranacional i *viceversa*. És a dir, la crítica alimenta la crítica i permet que el camp d'estudi evolucioni, tant a través de les aportacions fundacionals i fonamentals dels estudiosos nacionals, com a través de la recepció crítica nacional però també supranacional, necessària per a l'evolució i la consolidació dels estudis sobre l'autor i la seva obra. Aquesta també és una contribució essencial al reconeixement del lloc que pertany a l'escriptor i la seva producció dins del cànon europeu.

O sigui, a partir de les aportacions crítiques que podem definir «històriques», que constitueixen la base hermenèutica per entendre l'escriptor i la seva producció, generalment fruit de la investigació realitzada pels estudiosos nacionals, especialment en determinats àmbits lingüísticoculturals als quals ens referim, es va constituint progressivament el marc epistemològic, aquell marc dins del qual la visió crítica es condensa i s'actualitza al llarg del temps i a partir del qual es pot avançar en la recerca. Aquesta primera fase de *mise en abyme* hermenèutica pot irradiar de manera ràpida i poderosa internament (a través de les generacions successives d'estudiosos nacionals) i alhora cap a l'exterior, encara que a un ritme i intensitat diferents, a causa de factors relacionats amb els temps de penetració i metabolització en els contextos supranacionals dels resultats de la recerca i del coneixement d'autors i obres «estrangers».

Es tracta d'un mecanisme de difusió del coneixement (crític, aquesta vegada) que es retroalimenta, perquè l'estudiós, tant nacional com supranacional, assimilant els continguts de la recepció, produirà al seu torn altres

aportacions que, amb el temps, afavoriran l'evolució del marc epistemològic inicial.

Una altra especificitat d'aquesta peculiar recepció especialitzada la representa el fet que, en el cas del lector comú supranacional que s'acosta a l'autor a través de la lectura, l'etapa prèvia de la traducció és generalment essencial. Al contrari, en el cas de la recepció crítica per part d'un lector especialitzat, aquest pas no és necessari, perquè l'estudiós supranacional que s'acosta a l'autor, o bé en coneix la llengua o com a mínim en posseeix un coneixement que, encara que sigui parcial (per exemple, passiu), li permet treballar amb materials originals (tant de l'autor com dels crítics) sense necessitat del suport de la negociació lingüística. Així ho demostra el fet que el fenomen de la traducció, quan implica aportacions crítiques, es configura de manera contrària al de la traducció literària, necessària per a permetre l'accés al receptor comú (no especialitzat): la traducció d'estudis crítics a altres llengües sol estar determinada pel seu pes científic, no per la impossibilitat de lectura per part del receptor especialitzat, i de vegades es produeix fins i tot en sentit contrari (de l'àmbit supranacional a l'àmbit nacional), precisament en virtut de la rellevància dels resultats de la recerca.

Aquest mecanisme, basat en el que he definit com un circuit de retroalimentació de la recepció crítica, perfila un moviment bidireccional de la *mise en abyme*, connectat amb el concepte de marc epistemològic i la seva progressiva evolució. El mecanisme al·ludit segueix un camí que es podria definir «d'anada i tornada»: amb una projecció cap a l'interior del mateix marc epistemològic, mitjançant la seva progressiva alimentació i aprofundiment, i també cap a l'exterior, perquè alimentant el marc epistemològic n'afavoreix alhora la projecció externa, o sigui, l'ampliació i la consolidació de l'àmbit d'irradiació.

Es tracta, aleshores, d'una *mise en abyme* bidireccional, que es materialitza en l'abismament i alhora en la projecció

externa de la recepció crítica, evidentment diferent de l'experiència del traductor (el receptor1) i el lector comú (el receptor2 que utilitza el text traduït).

Per tant, per tal que la irradiació es vagi enfortint i projectant en la dimensió supranacional, element essencial per a l'expansió del coneixement crític de l'autor i la seva obra més enllà de la dimensió nacional, són fonamentals la difusió de les aportacions dels estudiosos nacionals i la implicació d'estudiosos supranacionals, orientades a produir investigacions també fora de l'àmbit d'origen de l'autor, per estendre'n la promoció més enllà del seu àmbit de pertinença. En aquest procés, el paper de la crítica nacional és, un cop més, crucial, perquè és a través d'aquesta que la crítica supranacional pot tenir un accés privilegiat al coneixement fonamental i a la base hermenèutica, per propiciar la projecció i el reconeixement supranacionals a l'àmbit europeu.

Una altra línia de l'estratègia cultural, doncs, consistirà en la intensificació de les col·laboracions i la multiplicació dels projectes compartits, a escala nacional i supranacional, per fer xarxa i convergir cap a l'objectiu comú.

5. LA *MISE EN ABYME* DE LA RECEPCIÓ FUSTERIANA: UNA PERSPECTIVA PRIVILEGIADA

El cas de Joan Fuster és un cas privilegiat des del punt de vista del que he definit com la *mise en abyme* de la recepció, perquè presenta alguns elements excepcionals que constitueixen un sòlid punt de partida i una forta empenta cap al futur.

El punt de partida que podríem definir com a icònic és el reflex d'aquest autor icònic contingut en l'obra icònica d'un altre autor icònic, que reflecteix la seva imatge des d'una perspectiva prestigiosa: és el cas del capítol dedicat a Joan

Fuster contingut a la quarta sèrie dels *Homenots* de Josep Pla (2004). Tant per al lector comú com per al lector especialitzat, tant nacional com supranacional, aquest text, el seu contingut i la imatge que Pla ofereix de Fuster són emblemàtics. El perfil fusterià que llegim als *Homenots* constitueix una descripció clau des de molts punts de vista i es pot considerar una referència imprescindible: de fet, el text és accessible i intel·ligible tant per al lector comú (nacional i supranacional, en aquest cas, mitjançant la traducció) com per al lector especialitzat (tant nacional com supranacional); defineix des d'una perspectiva autoritzada la figura i el paper de Fuster, les línies principals de la seva activitat intel·lectual i de la seva producció, contextualitzats en el present i en l'àmbit d'origen de l'autor, amb importants obertures cap a altres dimensions, tant cronològiques com geogràfiques, amb un impuls decisiu cap a la projecció a altres temps i altres espais.

Com és sabut, es tracta d'un text dens i absolutament significatiu, que s'hauria de recordar sistemàticament –i encara més en la promoció externa de Joan Fuster– per ser un testimoni contemporani a l'autor de gran pes, redactat per un destacat escriptor i intel·lectual del panorama nacional que parla d'un altre escriptor i intel·lectual destacat del panorama nacional (un altre cas privilegiat de *mise en abyme*). Un text d'una lucidesa sorprenent, que definiria premonitori. Només en recordo uns quants fragments fonamentals (Pla 2004: 364-393):¹

Conceptuo l'aparició de Fuster en la nostra àrea lingüística com un *fenomen* considerable. Si a les illes F. de B. Moll ha estat el primer element pràcticament integrador, a gran escala, de la nostra àrea lingüística, Joan Fuster ho ha estat –i ja veient les coses des del punt de vista *polític*– a València. Aquesta és la feina decisiva que hi ha fet: crear la unitat de la nostra àrea lingüística.

[...] El sentit que té avui l'obra i l'existència de Fuster és una de les poques coses de caràcter general d'aquestes terres. (364)

[Fuster] de primer, descobrí el valencià: [...]. Després descobrí el català [...]. (369)